

Péter Katalin: Esterházy Miklós; Pölöskei Ferenc:

Tisza István

A méltán népszerű *Magyar História* sorozat, amelynek keretében az elmúlt tíz évben közel húsz kismonográfia jelent meg, életrajzokkal folytatódik. Az eddigi kötetek az objektív valóság feltárására törekedtek: folyamatokat kutattak, törvényszerűségeket tártak fel, ám a történelem szubjektív dimenziójára, az emberi akaratra, a személyiség történelemformáló erejére és szerepére viszonylag kevesebb figyelmet fordítottak. A sorozat biográfiákkal folytatódó kötetében szükségszerűen megfordul ez a viszony: előtérben a történelmi személyiségek állnak, s minden más háttéranyagként kezeltetik. Ezen belül, persze, az egyes szerzők még mindig nagy mozgásterrel rendelkeznek. Törekedhetnek hősiük mindenoldalú, a magánélet szféráira is kiterjeszkedő bemutatására, vagy rangsorolhatnak is, előnyben részesítve az emberi élet egy-egy aspektusát. A sorozat első két kötetét jól példázza ezt a választási lehetőséget.

Péter Katalin célkitűzése láthatóan az volt, hogy a hírneves *Esterházy* család rangjának és vagyonának megalapozóját, az 1582-ben született és 1645-ben elhalálozott *Esterházy Miklóst*, minden szögből és minden helyzetben lencsevégre kapja.

A megoldás igényessége vitán felüli. Az intimszféra ábrázolásában – mint legutóbb *Báthory Erzsébet*ről írott könyvében is – a szerző újfent remekelt. Hátránya viszont, hogy az olvasó végül is nem egy szerves fejlődésrajzot, egy lépésről lépésre kibomló pályaképet kap, hanem sok szempontból ennek csak szegmentumait. Elolvasva és gondolatban összerakva és egymásra csúsztatva ezeket a mozaikokat, arra gondoltunk, hogy egy záró, összegező fejezettel talán célszerű lett volna a korban járatlan olvasó dolgát megkönnyíteni.

1945 utáni történetírásunk Esterházy Miklóst, egészen a legutóbbi időig, mint bigottan Habsburg-orientációs, s az erdélyi fejedelmek függetlenségi törekvéseivel engesztelhetetlenül szembenálló politikust jellemezte. Péter Katalin nagy érdeme, hogy szakít ezzel az egyoldalúsággal, s a Bethlen Gábor–Esterházy viszonyt nem mint a Jó és a Rossz, Helyes és Helytelen szembenállását, hanem mint a történelem kényszere szerint kialakult politikai koncepciók ellentétét mutatja be. Az erdélyi fejedelmek – elsősorban Bethlen Gábor – terve az önálló magyar nemzeti királyságról Esterházy szemében nemcsak azért tűnt igen problematikusnak, mert a Habsburg-előcses nyugati hatalmak támogatása mindig csak ígéret maradt, s így az ország egyesítése kivihetetlen volt, hanem azért is, mert Bécs esetleges le-

gyűrése után igen kétséges lett volna a Porta további viselkedése, azaz a magyar királyság státusa, alávetettségi foka. A nádori politika is magyar volt tehát, s korántsem „nemzetek fölötti”, de míg Bethlen Gáboré a török kiszolgáltatottság bilincseiben kiformalódva szükségszerűen Habsburg-ellenes irányt vett, a Habsburg-fennhatóság alatt élő Esterházyé elsősorban törvényszerűen a török ellen irányult.

Pölöskei Ferencc Tisza-képe más jellegű. A magánélet színárnyalatai ugyan erről a portréről sem hiányoznak, ám jóval haloványabbul ábrázoltatnak, mint Péter Katalin könyvében. Igen sokoldalúan, alaposan és plasztikusan kidolgozott viszont Tisza, a *homo politicus* képe, mégpedig a klasszikus biográfia szabályait követve, a kronológia mentén építkezve. Tisza mint debütáló képviselő, mint fiatal pártpolitikus, a *Szabadelvű Párt* vezéregyénisége, miniszterelnök először (1903–1905), a háttérben és ellenzékben (1905–1910) a *Nemzeti Munkapárt* megalakítója és vezére, miniszterelnök másodszor (1913–1917), a debreceni huszárezred parancsnoka – ezek a könyv főbb fejezetei és egyben Tisza életútjának főbb állomásai és fordulópontjai. S végül az utolsó stáció: megöletése az őszirózsás forradalom első napján, 1918. október 31-én.

A szenvedélyek már életében magasra csaptak körülötte. Politikáját gyűlölet és rajongás övezte szinte fellépésétől. Ismereteseck *Ady* átkai, melyeket „az új kan Báthory Erzsébet”-re szórt, s *Szekfű Gyula* elragadtatása is, mellyel az ország és a magyarság fönnyaradását szemében szimbolizáló „ércalakról” írt. Pölöskei külön fejezetben foglalkozik e végletes vélekedések historikumával. Bár *Ady* véleménye természetesen közelebb áll hozzá, mint *Szekfű Gyuláé*, mégsem vádindítványt terjeszt be könyvében hőse ellen, hanem a szakma módszereinek és szabályainak megfelelően mindekelőtt magát a politikai koncepciót mutatja be, elemzi és értelmezi.

Az alapdilemma, amellyel Tisza és kortársai szembekerültek, a *történeti ország egységének megőrizhetősége vagy megőrizhetlensége* volt. Ezt Tisza mindenki másnál jobban átérezte. Szinte minden lépése, szinte egész működése ennek, az állami egység megőrzésének rendelődött alá. S miután ez a monarchia nélkül alig volt elképzelhető, így lett a 67-es gondolat, a dualista konstrukció rendíthetetlen védője és szószólója. Erőfeszítései azonban hiábavalónak bizonyultak. 1918-ban *Kossuth* jóslata vált valóra: a monarchiával együtt a történeti Magyarország is összeomlott. Volt-e más lehetőség? – teszi fel mindenki a kérdést kimondva vagy kimondatlanul. E kötetből is kiderül, más írásokból is tudjuk, hogy a függetlenségi politika nem jelentett igazi alternatívát. A koalíció fél évtizedes kormányzása 1906. és 1910. között ezt ékesen bizonyítja. A társadalmi haladás szempontjából kétségkívül a formálódó demokratikus ellenzéki politika kínálta az igazi megoldást. De az lett volna-e nemzeti szempontból is? Megbékíthetők lettek volna-e még a nemzetiségiek a századelőn? A történelem természetéből adódóan *minden vitán felül álló válasza erre senkinek sem lehet*. Az azóta eltelt 65 év eseményeinek ismeretében egyáltalán nem tartható azonban kizártnak, hogy a végeredmény ebben az esetben is nagyon hasonló lett volna. A demokrácia felé nyitni ebből a szempontból is talán mégis azért lett volna érdemes, hogy az elkerülhetetlenül súlyos „operáció” sikeresebb és fájdalommentesebb legyen. Erre ugyanis volt némi esély.

(Gondolat)

ROMSICS IGNÁC